

Urmo Kübar

On päris selge, et ainuüksi presidendi algatatud debatt ehk "Jääkeldri protsess" ei lahenda kõiki neid demokraatia ja valitsemisega seotud küsimusi, mis eriti selle aasta jooksul kuhjunud, nii et neist enam kuidagi mööda ei saa vaadata.

Nagu ACTA-vastasele meeleavaldusele veebruaris ei toonud paljusid niivõrd plaanitud lepe ise (mille sisu suutsid endale selgeks teha ilmselt üksikud) kui peaministri kõrgid sõnad fooliummütsist ja seemnetest, ei ole ka praegu küsimus ju üksnes erakonna- ja valimisseaduses, mida presidendi algatus ühisloome korras parandada sihib.

Kuitahes head seadused üksi ei taga, et poliitikas ei valetataks ega ülbitsetaks, et oma tööandjatesse – rahvasse – suhtutaks lugupidavalt ning avalikkuse õiglustundega selgelt vastuollu minduna taandutaks oma ametitest enne, kui olukord on juba talumatult piinlikuks muutunud.

End taastootev suletus

Tõsi, needsamad seadused ja "Jääkeldri protsess" on sellega mõistagi seotud. Võimulolija liigne kindlustunne enda asendamatuses tekib, kui parteisüsteem on muutunud suletuks, see omakorda on selgelt ühenduses erakondade rahastamisega.

Suletus taastoodab end: "seesolijad" kaotavad järk-järgult võimet ülejäänutest arugi saada, sellest tulenevalt kibestudes otsitakse – inimlikult nii mõistetav! – tuge endasugustega suhtlemisest, mis võõrandumist ainult süvendab. Ühtaegu nii tagajärg kui ka põhjus on, et järjest vähemate arukate ja aktiivsete inimeste jaoks on mõne erakonnaga liitumine või uue loomine kaalumist väärt mõte, sest olgem ausad, oma energia rakendamiseks on märksa meeldivamaid ja tulemusi andvamaid kohti.

Kui tahame neid asju korda saada, tasub see töö praegu ära teha (meeles pidades kasvõi Hillary Clintoni mõni aasta tagasi majanduse kohta öeldut, et üht korralikku kriisi ei maksa raisku lasta), mis sest, et üleöö see meile mingeid ideaalseid – mida iganes see tähendakski – ministreid või parlamendiliikmeid ei taga.

Kuid mitmeid küsimusi on üleval ka debati endaga. Üks kesksemaid näib olevat küsimus esindavusest ning seda just seoses vabakonnaga – sõnaga, mis nüüd, kaks aastat pärast presidendi sõnaust massidesse jõudis. (Isegi nii aktiivselt, et on saanud veidra mitmuse "vabakonnad". Olgu seetõttu vahemärkusena öeldud, et erinevalt erakonnast pole vabakond organisatsioon, vaid tähistab koondmõistena kõikvõimalikke kodanikualgatusi, olgu siis ametlikult registreeritud vabaühendusi või vabas vormis kas lühemaks või pikemaks ajaks koondunud sarnase mõtteviisi ja eesmärgiga inimeste võrgustikke või liikumisi. Nagu me ei räägi "Eesti ühiskondadest", pole põhjust kõnelda ka "Eesti vabakondadest".)

Kelle nimel te räägite?

Kui septembris pidas Riigikogu oma korralise istungi kodanikuühiskonna arengu teemal, kulus märkimisväärne osa riiklikult tähtsaks küsimuseks nimetatavast arutelust küsimusele, kelle esindajaks tituleerida istungil osalusdemokraatiast ettekande pidanud Tarmo Jüristo. See võinuks isegi olla naljakas, kui polnuks samal ajal nii kurb.

Täpselt samad küsimused – kelle nimel te räägite? – kerkisid, kui 17 kodanikku tulid kuu aja eest välja Harta 12-ga või liikumine "Aitab valelikust poliitikast!" meelevaldustega. Isegi president pidas vajalikuks mõned tunnid pärast harta avaldamist toonitada, et ükski valitsuse kriitik ei saa kuulutada end kogu vabakonna esindajaks, olgu ta kavatsused kui tahes õiged ja õilsad.

Ehkki seda tõlgendati kui märkust harta autorite suunal, kordas president tegelikult ju lihtsalt tõika, mis demokraatia üle vähegi mõtteid mõlgutanule enesestmõistetav.

Usk, et kusagil on keegi, kes võib öelda, mida rahvas arvab, ei kõnele muust kui mugavusest, soovist, et elu oleks lihtne. Visalt elab selline usk neis poliitikutes, kes alles äsja hakanud tunnistama sõnu nagu kodanikuühiskond ja kaasamine, ning arvavad, et viimaseks piisab, kui nad on saatnud kirja järjekordse otsuse-eelnõu tekstiga mõnele tuntumale vabaühendusele ja saanud neilt ka vastuse. Olekski nagu kaasamine tehtud, võib eelnõu seletuskirja linnukese märkida ja eluga edasi minna.

Vabakond elab selliste arvajate meelest samasugust romantilist elu nagu tüüpiline linlane kujutab ette maainimese argipäeva – kõik tunnevad kõiki, pidevalt kohtutakse talgutel külakiike värvides ja õhtuti kooriproovis. Küsi mõnelt, ja ta ütleb sulle, kuidas nende küla meelest asjad on.

Üks või sajad arvamused

Kehvad uudised – elu ei ole lihtne! Vabakond pole väike mõttekaaslaste ühendus, selle moodustavad kümned tuhanded eri eesmärkidel, eri teemadega ja eri viisidel tegelemiseks kokku tulnud organisatsioonid, võrgustikud, grupid ja aktivistid. Ühe arvamuse asemel on normaalses vabakonnas sadu või tuhandeid.

Et pilti lihtsamaks saada, oleme teadagi kokku leppinud esindusdemokraatias, kus hääletamisega selekteeritakse need, kel on õigus ja võimalus midagi arvata. Valimiste eel saab suurest hulgast arvamustest ühiskonnas loetud arv valimisprogramme, valimispäeva õhtuks jääb neist järele veel väiksem kogus valituks osutunute omi, millest omakorda paar või mõned moodustavad seejärel (kohaliku oma)valitsuse programmi – ehk siis lõpuks ühe arvamuse.

Muidugi on see süsteem paljude küsimuste lahendamiseks piisav ja hea, eriti kui seejuures mitte unustada presidendi mõtte juurde käinud esimest poolt: ka valitsus ei saa rääkida avalikkuse ja kogu rahva nimel.

Mandaadi kõikkõivõimsus, millele võimuparteid armastavad rõhuda, kehtib ehk valimiste põhiküsimuste puhul, mille plussid ja miinused on debattides põhjalikult läbi arutatud, ning kus võib ilmselt eeldada, et Reformierakonna või IRL-i poolt hääletanud on ühtlasi teadlikult öelnud

"ei" näiteks astmelisele tulumaksule.

Ent suurem osa valitsuse tegevustest ei ole kunagi sellist arutelu läbinud. Enamgi veel, mõned algatused, nagu näiteks aasta eest üles kerkinud DASA-teema, ei olnud ühegi partei programmis isegi tagumistel lehekülgedel ja peenikeses kirjas. Nendes küsimustes ei saa võimuerakonna arvamust kuidagi pidada olulisemaks teistest arvamustest ühiskonnas ning oleks igati normaalne, et nende üle – eeldusel, et leidub teemast huvitatuid – toimuvad arutelud valimiste vahelisel ajal.

Kaasamine või ühisloome

Enamik küsimusi ei ole sellised, mille puhul enamik inimestest tunneks vajadust kaasa rääkida, ja siin saab hakkama aruteludega teemast mõjutatute ringis. Nende "mõjutatute" tõsiseltvõetavus tuleneb informeeritud toetusest, mida üks või teine nende idee kogub, ning teadmistest ja kogemustest kõnealuses küsimuses, mis idee esitajatel on. Oluline on teave arutelu kohta ja vajalikud materjalid kaasa rääkimiseks aegsasti ja selges sõnastuses avalikuks teha ning osalejatesse lugupidamisega suhtuda – kõik see on kirjas ka valitsuse kinnitatud kaasamise heas tavas.

Eeldada, et vabakond peaks sellistesse aruteludesse juba sisenema ühe, omakeskis kokku lepitud eelistusega, tähendab esindusdemokraatia reeglite pealesurumist sfäärile, mille suurim väärtus on just arvamuste paljususes ja osalusdemokraatias. Sisuliselt tähendaks see alternatiivse parlamendi loomist, mis aga varem või hiljem võtaks üle needsamad puudused, mille üle me esindusdemokraatia puhul nuriseme.

Kogu kaasamise aluseks on arusaam, et kui tahes head asjatundjad ühte organisatsiooni – olgu see ministeerium, Riigikogu, mõni vabaühendus või muu – kuuluvad, on häid ideid ja nutikaid mõtteid väljaspool seda alati rohkem ning oleks raiskamine end neist teadmatuses hoida. Kui suhteliselt väikest ringi inimesi või ühiskonnagruppe puudutavate küsimuste puhul on, eriti Eesti-suuruses riigis, võimalik need huvitatud ja asjatundlikud küllalt kergesti üles leida ja arutellu haarata, siis mõned teemad on niisugused, mis puudutavad kõiki inimesi. Praegused küsimused demokraatia tulevikust on just sellised.

Nõnda peakski hea valitsemise "tööriistakasti" kirjeldatud konsultatsioonide kõrval kuuluma ka ühisloome. Selle inglisekeelne vaste crowd-sourcing viitab, et siin pole tegu enam kindlate gruppide ja organisatsioonide kaasamisega, vaid lahenduste otsimisega rahvahulga osalusel.

Jääkeldri plaanid

Ühisloome võimaluste valik on väga rikkalik. Praeguses demokraatiadebatis on hetkel plaanis kasutada kaht.

Esimeseks etapiks on arvamuste ja ideede kogumine. Palju ongi juba öeldud, olgu siis (sotsiaal)meedias, kirjades Riigikogule, meelevaldustel või mujal. Veel ei ole tekkinud kohta, kuhu erinevad mõtted koonduksid, ja selle peaks pakkuma jaanuariks avatav veebileht. Ei mingi uus TOM, osale.ee või muu taoline, lihtsalt leht, kuhu erinevad mõtted koguda, kus saab lugeda teemakohast infot, teiste välja käidud ideid toetada, täiendada, vastu vaielda. Kõigile soovijatele, sh. erakondadele avatud.

Need mõtted koondatakse erinevateks võimalikeks plaanideks, kuidas erakondade rahastamist, asutamist, valimisi ja muud sellist muuta. Ühe võimaliku plaanina on töös idee, et seejärel tuleks kokku rahvakogu, umbes 500 juhuvalimiga valitud Eesti inimest, kes – nagu avaliku arvamuse küsitlustes – peaksid moodustama ühiskonna minimudeli.

Erinevalt avaliku arvamuse küsitlusest ei vasta need inimesed aga lihtsalt mõne minuti jooksul, millist lahendust nad pooldavad, vaid arutavad eri võimaluste plussid-miinused päeva jooksul läbi ja kujundavad siis oma eelistuse. Sisuliselt eelistuse, mille teeks rahvas, kui neil on osalemiseks loodud head tingimused – korralikult ette valmistatud materjalid, piisavalt aega ja teadmine, et tema hääl mängib lõpptulemuse kujundamisel olulist rolli. Ning see seisukoht saaks sisendiks Riigikogule, kes vastavad seadusemuudatused teha saab.

Muidugi ei maksa arvata, et see kõik käib lihtsalt. Esimene ohukoht on inimeste valmisolek osaleda, sest senised kogemused kaasamisest ei kipu sageli olema julgustavad. Teine on erakondade valmisolek võrdselt teiste gruppidega kaasa lüüa ning hiljem niisuguse ühise arutelu käigus vormunud seisukohti aktsepteerida. Siiani on nad küll kinnitanud, et võtavad

teemat tõsiselt ja põhjust selleks neil kindlasti on.

Kui üheks tulemuseks on loodetavasti paremad, erakonnasüsteemi suuremat avatust toovad seadused, siis ehk veel suuremat lootust maksab panna sellele, et protsessi läbi teinuna on nii erakonnad kui ka rahvas üksteisest nii palju teadlikumaks saanud, et meil polekski põhjust rääkida neist kui kahest erinevast selle debati osapooltest.

Artikli aluseks on sama autori artiklid " [Aru ei saa, kelle nimel nad seal räägivad](#) " (Maaleht, 30.11.2012) ja "

[Vabakond ja ühisloome](#)

" (Õhtuleht, 10.12.2012).

Artikkel Avatud valitsemise partnerluse [veebilehel](#) .